

La platja de la Fragata plena d'embarcacions i xarxes de pescadors. (Fons Josep Matas i Puig. Arxiu Històric Municipal de Sitges).

LES CELEBRACIONS DE LA CONFRARIA DE SANT ELM PATRÓ DELS NAVEGANTS SITGETANS

EDUARD TOMÀS SANAHUJA

A partir de l'article publicat en l'anterior *Xermada* (núm. 54) sobre els "papers de Mn. Pau Farret" i les confraries sitgetanes, aprofundirem en aquest article en la que va ser la confraria gremial més important a Sitges, la de Sant Elm, corresponent als navegants i mariners sitgetans, per detallar-ne el funcionament, les festes que celebraven i el seu important vincle amb la vila.

Tot i certa documentació que es manté de la confraria als arxius municipal i parroquial, no es conserva l'acta fundacional, que probablement sí que va consultar Mn. Serrat, quan va omplir el qüestionari previ a la visita del Bisbe el 1804, per indicar-hi que la confraria existia des del 1500¹, el que implicaria que estaria fundada abans de les directrius del Concili de Trento (que promovia la creació de confraries devocionals) i seria de les confraries de Sant Elm més antigues de Catalunya: la majoria de poblacions costaneres amb ofici marítim en tenien una, per exemple la de Calella, una de les més antigues, es documenta a mitjans dels s. XV, Lloret (1554), Mataró (1588), Blanes (1605) o Canet (1619). Les confraries podien ser devocionals, els membres s'hi unien per la devoció que tenien cap a un Sant o Santa, o gremials, on la motivació per agrupar-se era l'ofici que s'exercia i a més a més es tenia un o diversos sants patrons a qui tenir devoció i celebrar-ne les festes.

La confraria de Sant Elm, es convertiria durant els segles XVII i XVIII en la confraria gremial més preponderant econòmicament i per tant, la més destacada tant per les despeses que feia en les seves celebracions com en benefici del poble. La seva principal activitat era el transport marítim, tant de persones com de mercaderies i per tant s'ha de diferenciar ben clarament de la confraria gremial de Sant Pere, que era la que formaven els pescadors sitgetans i els bastaixos de mar, que es dedicaven a carregar i descarregar els vaixells que arribaven i salpaven de Sitges.

ESTRUCTURA I FUNCIONS

Per formar-ne part s'havia d'exercir l'ofici de navegant i fer un pagament inicial de 8 sous i posteriorment pagar una quota anual d'1 sou. Pocs dies abans de la festa del patró, els jurats de la vila i el curat triaven d'entre tots els confreres a dos nous administradors i un *banderado* (encarregat de portar la bandera gremial en totes les processons i celebracions) i en el mateix moment, els administradors sortints presentaven l'estat de comptes de la confraria amb les entrades i despeses de tot l'exercici anterior.

La confraria gestionava el manteniment del material que requerien per exercir el seu ofici, com clavar les estakes per l'estacatge, adobar els remos, etc. de la mateixa manera que s'encarregaven de tenir en bones condicions les pròpies embarcacions i la fragata, per quan calia defensar el litoral o les mateixes naus dels atacs pirates. També s'exercia una mutualitat que ajudava als confreres malalts o amb problemes econòmics, però la principal funció d'ajuda entre els confreres era la derivada de la pirateria barbaresca: corsaris provinents del nord d'Àfrica, en molts casos de l'Alger, que tenien com a principal activitat econòmica atacar els vaixells mercants per segrestar els seus mariners, fer-los esclaus i després demanar-ne un rescat. Per tant, l'activitat del navegant tot i ser lucrativa, era certament perillosa i diversos sitgetans van ser segrestats i en alguns casos rescatats. Per ajudar en aquest rescat la confraria prestava 70 lliures a la família, que havia de negociar el rescat de l'esclau, i quan aquest confrere retornava la confraria li do-

nava 10 lliures per "començar" de nou.

L'altra part de les obligacions dels confreres venia determinada per les funcions religioses i festives. El patró de la confraria era Sant Elm, nom derivat de Sant Erasme bisbe i màrtir d'Antioquia que morí a principis del segle IV, sepultat primerament a Fòrnia, les seves relíquies van ser traslladades a la veïna ciutat marinera de Gaeta (a la regió de Laci, Itàlia), on es van retrobar el 917 i es va proclamar el màrtir patró de la ciutat. Sant Erasme va ser adoptat com a patró dels navegats italians pel viatge que va realitzar a través del mar guiat per un àngel i la seva prèdica tot i els llamps.

Per tant protegia als mariners en les seves llargues travesies i especialment quan es trobaven enmig de fortes tempestes elèctriques, moment en què apareixia l'anomenat "foc de Sant Elm": per una gran diferència de potencial elèctric a l'atmosfera, es dona una descàrrega elèctrica en les arestes situades en llocs elevats, de manera que era habitual que es veiés una espècie de foc als pals majors dels vaixells, moment en què es considerava que l'aparició del foc de Sant Elm tindria cura de la tripulació i la guiaria fora de la tempesta. Els mariners sitgetans també havien viscut aquest fenomen i concretament li encarregaven i pagaven al rector per "celebrar la

confraria un aniversari sempre que en temps de tempestat ixen las llumene-tas ditas de Sant Elm"².

La primera documentació sobre Sant Elm a Catalunya, la trobem a mitjans del segle XIII en el recentment construït convent de Santa Clara a Barcelona, on una capella estava dedicada a aquest sant. Que fos en el convent de Santa Clara no és trivial, ja que el 1233 arriben a la costa de Barcelona amb una barca sense remos ni veles (pel naufragi del seu vaixell), dues religioses italianes, Clara i Agnès de Peranda d'Assís (neboda de qui seria Santa Clara d'Assís), que pocs anys després formaven la comunitat que ocuparia el nou convent de Santa Clara, construcció iniciada el 1236 i on vint anys després es feia la primera celebració en honor a la santa, canonitzada el 1255. Les monges de Santa Clara doncs, podrien tenir relació amb la propagació de la devoció a Sant Elm per terres catalanes, ja que Santa

Clara apareix molt sovint al costat de Sant

Elm en els altars i relleus, juntament amb Sant Nicolau. A Sitges, la Confraria de Sant Elm s'anomenava també de Santa Clara i Sant Nicolau en la documentació del plet que té amb la confraria dels hortolans el 1624³.

PODER ECONÒMIC

De les confraries gremials de Sitges, la de Sant Elm era la més rellevant econòmicament en els segles XVII i XVIII, per davant de la de Sant Pere (pescadors) i Sant Abdon i Senen (hortolans). Això li permetia fer unes celebracions molt destacades, com s'exposarà més endavant. Pels comptes anuals s'observa com els seus ingressos a finals del segle XVII i el primer quart del XVIII rondaven entre les 500 i 1000 lliures, augmentant-se en el segon quart de segle XVIII entre les 1000 i 2000 lliures. Els seus ingressos es derivaven de l'aportació anual

Gravat on es pot veure el foc de Sant Elm als extrems dels pals d'un vaixell. (Autor desconegut. Aparegut a *The Aerial World*, Dr. G. Hartwig. Londres, 1886).

dels confreres (el 1718 eren més de 400), del que cobraven per les "albares" de les embarcacions que entraven a carregar/descarregar, per l'estacatge de les embarcacions com llaguts o sardinals, per l'ús de la caldera (que servia per tintar les xarxes dels pescadors i així es conservessin més temps i fossin poc visibles dins del mar), de la consigna de la taverna i de diversos censals que tenien adjudicats, destacant el que van haver de fer els jurats de la vila durant la guerra de Successió en haver de demanar una important suma de diners a la confraria i que per tant cada any (fins que no es posés fi pagant una quantitat molt més elevada) havien de pagar-li l'esmentat censal a la Confraria⁴.

LES CELEBRACIONS

Els importants ingressos que tenia la confraria li permetien també fer elevades despeses en les seves festes i celebracions i com veurem, també tenir una participació notòria en els esdeveniments de la vila. En aquesta descripció s'agruparan els constants detalls sobre les despeses que realitzaren en les festes des de 1693 al 1762 (documentades en el fons de Mn. Pau Farret) i complementant-les amb altra documentació anterior i posterior a aquests períodes.

Les dues festes principals de la Confraria, eren per Sant Elm el 2 de juny i per Sant Pere Màrtir el 29 d'abril. La festa

del patró era la celebració més important, que consistia en una part religiosa que s'iniciava la vigília amb la decoració de l'altar amb ginesta i murtra per les completes i l'endemà la missa matinal i l'ofici, on es feia sermó i de forma explícita s'indica que sempre hi havia música, i que posteriorment acompanyaria també la processó, que es feia a la tarda. A la processó, a més de la bandera de la confraria, en darrer terme portaven sobre tabernacle la imatge de Sant Elm, que van fer nova i tota de plata el 1695, amb un elevat cost (325 lliures, 10 sous i 1 diner)⁵. L'endemà es faria un nou ofici en record dels germans difunts, una de les obligacions habituals de totes les confraries, que amb les misses i pregaries pels confreres difunts els ajudaven a tenir un pas més breu pel purgatori⁶.

Per Sant Pere Màrtir també es decorava amb flors l'altar, però a més a més es feien rams de llorer o olivera que el rector repartia entre els assistents i es beneïen durant l'ofici. En acabar es feia la processó que anava fins a la creu de Pins Vens i allà s'hi feia la benedicció de terme⁷. Una despesa associada a les processons seria la de la cera de les atxes, de la que se'n feia càrrec la confraria i que volia tenir el màxim de participants, pagant el 1734 "a Anton Batlle per la cera: 117 lliures, 9 sous i 5 diners".

Cal recordar que les confraries eren una important font de socialització de la societat sitgetana, i per tant les festes tenien també un rellevant apartat popular, en el que cada confraria hi destinava importantíssimes despeses per fer la millor festa de totes. La música era un dels elements més importants i un tret característic de la festa de Sant Elm, de manera que es troben anualment despeses pels músics, que a més s'anaven a buscar a poblacions properes i se'ls hi havia de pagar l'allotjament. Per exemple, el 1697 es gastaven 12 lliures per "lo lloguer dels musics", 5 lliures i 10 sous per "al Hostal per lo gastos dels musics" i 5 lliures més per "anar-los a cercar".

O el 1727 destinaven 25 lliures "per los musichs, y donarlos menjar". També alguns anys s'especifiquen les despeses pels "cantors": 8 lliures i 12 sous, "al argonista": 1 lliure i 8 sous i "A Franch Sarda pera manxar al Orga": 14 sous.

Com en qualsevol celebració l'altre element important és el menjar i la beguda: obsequiant els germans confreres i assistents amb crespells (pasta dolça habitual encara avui a Mallorca) o "bescuit" i begudes com la malvasia, aiguardent o matafaluga (anís). Per posar un exemple de la despesa en "refresch y crespells" el 1727 era de 37 lliures, 8 sous i 3 diners.

En la celebració de Sant Elm també hi trobem despeses en "polvora per la festa" i la primera documentació de balls populars a Sitges, concretament de "lo ball de bastons" el 1727, pel qual van pagar 7 lliures i Mn. Pau Farret indicava que era la primera vegada que hi trobava l'anotació del ball però no que fos l'única⁸.

Un altre detall també molt característic de les festes i aplecs

eren els ventalls, que es portaven per la processó i depenent de quin es tenia suposava un major *estatus*, o que també es venien per ajudar en les despeses de la celebració. Per Sant Elm, es regalaven i el 1702 els administradors adquirien "25 dotsenes de ventalls comuns i 5 dotsenes de ventalls negres".

A més a més d'aquestes dues importants celebracions la confraria de Sant Elm també

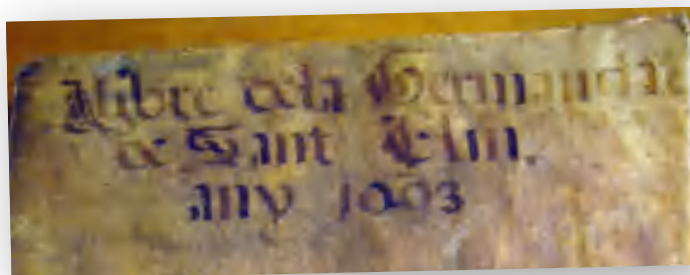
participava de forma activa per Setmana Santa i per Corpus:

Setmana Santa

Diverses confraries sitgetanes a més a més de tenir el seu reatale a l'església, també tenien el seu propi misteri, amb el que participaven activament per Setmana Santa. La Confraria de Sant Elm tenia concretament el de la Mare de Déu de la Pietat o Davallament, anomenat també com de "Nostra Senyora dels Mariners", al que destinava importants despeses per mantenir-lo:

- **1695:** "Per fer quatre vestes de bocaram per aportar lo misteri lo dijous St. 16 ll, 7s".
- **1702:** "Per fer lo march del altar y la corona del misteri a mestre Roig 22ll" i "per dorar lo march y la corona 27ll, 10s".
- **1708:** "Per uns rams de seda per lo misteri 3ll, 17s i 6" i "per lo vellut negra y puntas de or y plata per guarnir lo baiart per lo misteri, seda forros y mans 88ll, 5s i 7d".
- **1735:** sembla que la confraria va remodelar el seu misteri, destinant elevades quantitats: "Per lo cost de lo Misteri: 208 ll i 12 sous", "per daurar lo Misteri, 53ll, 18s", "per les floreres del Misteri 20ll", "per tela y vestit de la Mare de Déu y altres gastos 82ll, 16s, 6d", "per las Coronas de la Mare de Déu y de Ns.Sr. 155ll" i "per aportar lo Misteri en Sitges 44ll, 4s".
- **1737:** es faria un "armari per posar Lo Misteri" per 10ll i 4s.

El 1887 dissolta la confraria de Sant Elm, els matriculats -que encara cobraven el censal per part de l'Ajuntament- indiquen que a partir d'aleshores l'Ajuntament pagui les 110 pessetes i 59 cèntims al matriculat que anualment es faci càrrec del cost de la sortida del misteri per Setmana Santa. Per tant el misteri va seguir sortint fins que les milícies el van cremar (juntament amb els altres passos) l'estiu de 1936, construint-ne Pere Jou un de nou el 1946, que segueix actualment en actiu.

Portada del llibre de confreres de la germania de Sant Elm, iniciat el 1693 i que inclou el llistat dels confreres, cobraments de quotes i censals de la confraria. (Arxiu Històric Municipal de Sitges).

Corpus

Com en la resta de poblacions i ciutats com Barcelona, d'entre les nombroses processons que es feien anualment a Sitges, la processó de Corpus ha sigut al llarg dels segles la més important. Aquest fet i que fos una processó on tot-hom hi volia participar i també ser-hi vist, tenia una especial transcendència la jerarquia del seguici, sent els llocs de l'inici els menys importants fins als llocs més rellevants al final de tot, en estar a prop de la custòdia, que tancava la processó sota tàlem, portat pels regidors municipals. En el seguici hi participaven totes les confraries portant les seves altes banderes els administradors i abanderat, però la Confraria de Sant Elm a més a més de la bandera, també desfilava amb el

tabernacle i la imatge de Sant Elm, fet que novament distingia a la Confraria davant del poble, ocupant un lloc proper a la custòdia.

L'apunt de la despesa per Corpus es troba de forma constant, com per exemple el 1727: "per portar lo tabernacle a quatre homens lo dia de Corpus 16s" o el 1744: "per aportar lo tabernacle en la diada de Corpus 15s".

Aquesta participació del tabernacle amb Sant Elm per Corpus, el seguim trobant documentat a finals del segle XVIII, quan s'indica que en el moment en què arribava la processó a la plaça de l'Ajuntament i s'hi feia l'acatament de banderes i penó de la Minerva davant de la custòdia, també hi participava darrerament el tabernacle de Sant Elm.

EL RETAULE DE SANT ELM, I LES AJUDES DE LA CONFRARIA A LES ESGLÉSIES SITGETANES

Amb la inauguració de la nova església de Sitges, el 25 de juliol de 1672, les confraries van començar a encarregar a artistes o escultors la creació d'un retaule barroc per, acabada la part escultòrica i el posterior daurat, ubicar-lo a la nova església, juntament amb l'altar on està instituida la confraria i hi practicaven les funcions religioses. El retaule a més a més de ser un element artístic de recreació i explicació de la devoció corresponent, també donava un cert estatus a cada confraria, depenent de la magnificència de l'obra artística. El retaule de Sant Elm, com indiquen les dates inscrites, es va construir el 1688 i es va daurar el 1691,¹ concretament en l'exercici de 1693 la confraria encara retornava diners a confreres que van avançar el pagament al daurador.

Aquest retaule que segueix en la seva ubicació original i podem visitar a l'església parroquial de Sant Bartomeu i Santa Tecla, va sobreviure a la destrucció que van realitzar els revolucionaris l'estiu de 1936, gràcies a la intervenció de Jaume Daví Mañosa, que el va desmuntar i amagar al Palau Maricel, juntament amb 4 altars més (tot i això es destruïren 12 dels 17 que existien).²

La Confraria de Sant Elm com s'ha exposat era la que tenia un poder econòmic més destacat a Sitges, i això li permetia a més de les despeses en elements com el retaule, el misteri o les festes, fer donatius per diverses obres en les esglésies sitgetanes, destacant especialment el Santuari del Vinyet, que el novembre de 1727 obtenia la llicència del vicari general per "ampliar y construir novament la iglésia en lo lloch on era la antiga més petita".³ La Confraria de Sant Elm faria importants donacions des del 1727 al 1734, i el nou edifici es beneiria el 2 d'agost del 1733, tot i que la translació de la Mare de Déu del Vinyet no es faria fins a l'octubre de 1734, amb 3 dies de celebracions. Les aportacions realitzades són les següents:

- **1727:** "Acordaren donar-se 169 ll, 10s al Señor Joseph Ferret, menor, Apothecari com Administrador de Ntra. Sra. del Vinyet per la fabrica de dita Iglesia".
- **1728:** "168 ll a Joseph Ferret, Aphotecari, y a Joan Jova, mariner Administradors de la Capella de Ntra. Sra. del Vinyet, consta ab rebuda y se han entregat".
- **1729:** 386 ll i 8s "per la fabrica y Administracio de la Obra del Vinyet".
- **1730:** "73 ll, 10s" - 1731: "301 ll, 13s" - 1732: "100ll" - 1733: "70 ll" - 1734: "100 ll".

A l'esquerra, detall del retaule i altar de Sant Elm a l'església de Sitges, abans del 1936. (Fons Josep Matas i Puig. Arxiu Històric Municipal de Sitges). A la dreta, Retaule de Sant Elm, restituit a la seva ubicació original després del final de la guerra civil, però amb imatges noves, que a diferència del retaule no es van poder salvar. (imatge extreta de: *Els retaules barrocs i l'orgue de l'església parroquial de Sitges*, d'Isabel Coll i Mirabent).

A més a més de fer els donatius per les obres del Vinyet, la confraria de Sant Elm també va col·laborar econòmicament amb:

- **1721:** "Per fer les Campanes an donat 53ll"
- **1734:** "Per fer lo retaule major se dona de Charitat: 22ll, 10s"
- **1742:** "Per una caritat que feren a la Ssma. Trinitat per obres 100ll"
- **1747:** "Per una charitat feta ab resolució de Germanadat per la Obra del Campanar, 262 ll, 1s, 5d".

Mostrant-se la implicació de la confraria en el dia a dia sitgetà i el seu pes econòmic i social.

Notes

¹ COLL I MIRABENT, Isabel. *Els retaules barrocs i l'orgue de l'església parroquial de Sitges*. Grup d'Estudis Sitgetans. Sitges, 1993.

FONTANALS, Blai. *La destrucció de l'Art Sacre Sitgetà. Memòries de Jaume Daví i Mañosa*. Ajuntament de Sitges, 2018.

FONTANALS, Blai. *El Vinyet. Llegenda, Guia i Cronologia*. Ajuntament de Sitges, 2012.

DIFICULTATS I DISSOLUCIÓ

Amb el final de la guerra de Successió i el decret de Nova Planta, també començaria la voluntat del govern espanyol per controlar les confraries, els gremis i les seves despeses i que acabaria suposant, en la majoria dels casos, la seva desaparició durant el segle XIX. Els gremis de navegants van veure's afectats aviat per la Matrícula de Mar, que promulgava les seves ordenacions el 1737, però es feia més efectiva a partir de 1751 amb noves ordenances posades a la pràctica en tota la costa. La Matrícula de Mar suposava a efectes pràctics que qualsevol persona que volgués exercir el seu ofici, fos mariner o pescador, havia de ser matriculat i per tant tenia l'obligació de servir a la Marina de guerra en qualsevol moment que fos necessari fins que no arribés als 60 anys d'edat. Això enduria unes condicions de feina que si ja eren difícils i perilloses per la pirateria, podien implicar ésser reclutat en qualsevol moment.

Aquest canvi va suposar pel govern espanyol desplegar una complexa administració que primer de tot pretenia conèixer i controlar les dades de les confraries gremials de navegants i pescadors, per després unificar-les (en el que s'anomenarien Gremios de Mareantes) i separar-les del lligam amb l'església, per acabar controlant les seves despeses i activitats a partir dels ministres de Marina, que governaven en les divisions territorials establertes de la costa (Sitges concretament depenia del ministre de Marina de Tarragona).

Com es pot suposar aquesta imposició de canvis es va trobar amb l'oposició frontal dels gremis i els seus membres, que no volien per una banda servir a la marina i per l'altre perdre tota la seva estructura organitzativa tant per exercir el seu ofici com del dia a dia de la mateixa confraria. Aquests canvis s'aniran allargant doncs fins a la primera meitat del segle XIX, de forma diferent per cada població marinera, en què tot i l'oposició les confraries acabaran redefinint-se i/o desapareixent.

A Sitges, el 1736 l'intendent del Principat comunicava a l'Ajuntament que la voluntat reial era mantenir les fragates de defensa davant dels atacs de la pirateria nord-africana, de manera que encomanava que tingués una fragata de 13 bancs, petició que també es va fer arribar a Mataró i Vilanova. Les 3 poblacions demanaren a canvi quedar deslliurades de les crides a servir a l'armada⁹. Sembla que no es va atendre la demanda i per tant potser no es va accedir a mantenir la fragata per la defensa a petició reial, però sí que consta en una despesa del 1757 que "se feu la fragata per la qual se gastá com a aparegut tot de recibos 790 ll, 19s i 5d".

El 1752 es denota l'aplicació de les ordenances de la Matrícula de Mar de l'any anterior, perquè el 1752 no hi ha relleu dels administradors i abanderat i el 1753 quan sí que es fa, els càrrecs han canviat i per primera vegada es parla de l'elecció d'un "clavari" i un "prohom de la Germanat", i trobem documentada la confraria com a "Gremio de Mareantes de Sitges", evidenciant que la confraria de Sant Elm, forçadament s'anava ajustant a les directrius de les ordenances de Marina. El 1767 es redactarien les ordenacions de la "Hermandad baxo la advocación de Sant Telmo" (per veure les implicacions del "canvi" de Sant de Elm a Telm, llegir el requadre específic), que especificarien la nova estructura i funcionament dels mariners sitgetans, dependents en tot moment del ministre de Marina, i que rebrien aprovació reial del Consell de Castella el 1774.

També el 1767, la confraria de Sant Pere, dels pescadors i bas-taixos de mar, passaria a redactar unes noves ordenacions, amb assistència del subdelegat de Marina i que convertiria a la confraria en "Gremio de cargadores y descargadores baxo invocación de San Pedro".

Aquests canvis també els constatem en la documentació de l'*Estado de las Cofradías...* que va encarregar el 1770 el compte

d'Aranda, president del Consell de Castella, per saber les despeses que les confraries i gremis realitzaven en les seves celebracions i quina aprovació tenien. A Sitges, com en moltes altres poblacions, les confraries van posar unes despeses molt menors de les reals, indicant-se això sí la confraria de Sant Elm com "*Hermandad de mareantes*", amb aprovació des del 1767 i que a més de les festes, també feien despesa en pagar a un "*maestro para la pueril enseñanza*"¹⁰.

A partir d'aquí, de la mateixa manera que amb les diverses desamortitzacions del govern espanyol anirien desapareixent la major part de les confraries d'arreu del territori al llarg del segle XIX, succeiria el mateix amb els gremis de mar, aprovant-se la supressió de la matrícula de mar i els gremis diverses vegades, i restablint-se posteriorment, fins al decret definitiu d'abolició dels gremis el 9 de juliol de 1864. Es mantenia això sí l'existència de les institucions amb caràcter benèfic o mutualista, però minvant de forma molt pronunciada i principalment mantenint-se les de pescadors.

A Sitges viurien la mateixa tendència les confraries de Sant Elm i de Sant Pere. Concretament la de Sant Pere s'acabarà dissolent i agregant a la de Sant Elm abans del 1856, de manera que el nou gremi només mantenia el retaule de Sant Elm, i davant del deteriorament del retaule de Sant Pere se'n va fer càrrec la Cort de Maria, restaurant-lo però també fent diverses modificacions¹¹.

Abans del 1887, la Confraria de Sant Elm també es dissolt, indicant-li els membres a l'Ajuntament que segueixi pagant el corresponent censal "*a la persona matriculada que pague la salida del paso <<Nuestra Señora de los Marineros>> en las procesiones de Semana Santa*"¹².

El 25 de juny de 1974 la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Sitges resol·lia extingir el censal de la Confraria de Sant Elm, que pagava a les responsables del retaule i altar de Sant Elm a la parròquia de Sitges, aquell any les germanes Dalmau, que rebren la quantitat de 2750 pessetes¹³.

Avui en dia, el retaule de Sant Elm segueix exposat a l'església de Sitges, en la seva ubicació original i el pas de "Nostra Senyora dels Mariners" continua participant per Setmana Santa, recordant ambdós elements el passat navegant dels sitgetans.

Notes

¹ *Plet de la Vicaria Perpètua. X.* Església. Arxiu Històric Municipal de Sitges.

² *Plet de la Vicaria Perpètua. Quadern núm 4. X.* Església. Arxiu Històric Municipal de Sitges.

³ *Processos eclesiàstics. Vila de Sitges, 1624.* Arxiu Diocesà de Barcelona.

⁴ **FONS PERSONALS - 5D28. Fons Farret i Raventós, Pau.** Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.

⁵ Imatge, que com la resta, es perdrà amb el saqueig i destrucció de l'església sitgetana per part de les milícies revolucionàries els primers dies del cop d'estat de 1936. **FONTANALS, Blai.** *La destrucció de l'Art Sacre Sitgetà. Memòries de Jaume Daví i Mañosa.* Ajuntament de Sitges, 2018.

⁶ **TOMAS SANAHUJA, Eduard.** *La Congregació dels Dolors i les "Carnestolendas".* *L'Eco de Sitges.* 19 d'abril de 2019.

⁷ Processó que el 1702 els jurats de la vila reclamaven als almoniers de la Catedral que seguis mantenint el rector de la parròquia i que encara es celebrava el 1804, quan també se'n queixava el rector Mn. Serrat.

⁸ **TOMAS SANAHUJA, Eduard.** *Els papers de Mn. Pau Farret, les confraries sitgetanes i "lo ball de bastons".* *La Xermada*, núm. 54. Sitges, tardor 2020.

⁹ **LLOVET, Joaquim.** *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII.* Mataró, 1980.

¹⁰ *Estado de las cofradías, hermandades y congregaciones correspondientes a Villafranca del Panadés (sic) junto con los pueblos de su partido remitida por el alcalde mayor, José Ignacio de Castellói.* CONSEJOS, 7106, Exp.65, Núm. 2. Archivo Histórico Nacional. PARES.

¹¹ **CLARÀ i CARBONELL, Mn.Fèlix. LLOPIS i PUJOL, Bernadí.** *Dos treballs d'història de Sitges de mitjans del Segle XIX.* GES. Sitges, 1982.

¹² *Gremi de Sant Elm.* Arxiu Històric Municipal de Sitges.

¹³ *Confraries i associacions. Confraria de Sant Elm.* 21.02/12. Arxiu Parroquial de Sitges.

SANT ELM O SANT TELM?

La confusió entre els dos noms i a quin sant fan referència no és trivial i tampoc derivada del llenguatge, com es podria pensar a priori. Veiem doncs qui és qui:

El nom de Sant Elm com s'ha exposat al llarg de l'article prové de Sant Erasme, bisbe i màrtir del segle III i patró dels navegants italians i catalans, el nom del qual vulgarment va anar derivant a Erm o Elm, com se'l coneix i documenta a Catalunya des del segle XIII.

El sobrenom Telmo o especialment Telmo, fa referència a Sant Pere González, un sacerdot dominic confessor de Ferran III de Castella, a qui acompanyà en les seves conquestes a Andalusia, per retirar-se posteriorment a predicar per Galícia i el nord de Portugal, època en què s'ubiquen els seus principals miracles, especialment d'ajuda a mariners i pescadors. Morí i fou enterrat el 1246 a la catedral de Tui (província de Pontevedra). Se li ha associat erròniament com que Telmo era el seu cognom, fet no demostrat i que es desacredita pel fet que des de la seva mort i fins al segle XVI en cap documentació se'l referencia com a Telmo ni se li atribueix aquest cognom.¹ El culte a Sant Pere González es dona entre els mariners gallecs, i la coincidència d'aquests amb els navegants mediterranis durant el segle XVII i XVIII, podria haver provocat l'associació de la devoció i el fenomen del "foc de Sant Elm" amb el nom de Telmo, i a partir d'aquí unir-lo a Sant Pere González.

Aquest vincle i especialment la substitució posterior que es realitzarà d'un sant per l'altre, no és casual sinó intencionada i promoguda pel govern borbònic espanyol, i serà estesa pels dominics, orde religiós caracteritzat per una alta mobilitat dels membres pel territori per predicar. Concretament el 1741, a instàncies del mestre de l'orde dels dominics, el papa Benedit XIV reconeix a Pere González com a beat i autoritza el seu culte via canonització equivalent. En aquests anys recordem que la Matrícula de Mar ja s'estava estenent i es fa efectiva el 1751, el que suposarà realitzar noves ordinacions als nous gremis o germandats de "mareantes", i en aquestes, escrites en castellà -com tota la documentació oficial a partir del decret de Nova Planta- s'incorpora de forma específica la figura del patró com "San Telmo", iniciant així una substitució errònia i que provoca que a un sant (Pedro González) se li assigni tota la història i fins i tot miracles d'un altre (Sant Erasme).² En darrera instància el que també canviarà és el

A l'esquerra, iconografia de Sant Elm: vestit de bisbe i amb una mitra al cap, amb un vaixell de vela a la mà esquerra i amb el bàcul a l'altra mà. Amb el mar i una tempesta de fons. Aquesta iconografia és la que trobem tant en la figura del retaule de Sant Elm com en la clau de volta del mateix espai dins l'església de Sitges. (Imatge extreta de: *Sant Erasme vulgarment apel·lat Sant Elm primitiu patró dels navegants*, d'Erasme D'Imbert). A la dreta, iconografia de Sant Pere González, també anomenat Sant Telm: vestit amb l'hàbit negre i blanc característic dels dominics, amb un vaixell a una mà i a l'altra un o diversos ciris. (Imatge extreta de: *Sant Elm i la coca*, de Mn. Ignasi Maria Colomer).

dia de la celebració, passant al 14 d'abril (festivitat de Sant Pere González).

A Sitges, com a la resta de poblacions costaneres, es dona la mateixa situació: la documentació anterior a la derrota en la guerra de Successió, en català, sempre s'indica Sant Elm, però posteriorment tindrà la indicació de Sant Telm/Thelm o especialment San Telmo, com a les noves ordinacions del 1767: "*Ordenaciones de la Hermandad baxo la advocación de San Telmo de la Villa de Sitges*".

Un fet particular i diferencial a Sitges serà el canvi de dia de la celebració: recordem que pocs dies abans de la festivitat (Sant Elm es celebrava el 2 de juny), els administradors de la confraria presentaven els comptes i es triava el seu relleu. Aquest detall és el que ens aporta la pista que probablement el 1743 és quan la confraria de Sant Elm decideix canviar el dia de la celebració, però no pel dia de Sant Telm, sinó pel diumenge posterior a la festivitat del Vinyet.

Aquest canvi el trobem documentat en la consuetud de 1792: "Lo diumenge immediat [al Vinyet] se fa la festa de Sn Thelm...", però com indicàvem el 1743 és el primer any en què el canvi d'administradors es fa el 4 d'agost i a partir d'aquí ja sempre es farà al voltant d'aquestes dates.³ De manera que a Sitges, tot i la substitució forçada de Sant Elm a Sant Telm, la festa no es va celebrar mai el 14 d'abril. Això podria ser perquè l'altra festa important de la confraria, Sant Pere Màrtir, es celebrava molt a prop, concretament el 29 d'abril, o que els sitgetans no fossin favorables al canvi de sant promogut pel govern espanyol i per això, donat que feia pocs anys dels donatius que van fer per la nova construcció del Santuari del Vinyet, volguessin relacionar-hi la seva festa principal i que es mantindria així fins a la dissolució de la Confraria. ■

Notes

¹ D'IMBERT, Erasme. *Sant Erasme vulgarment apel·lat Sant Elm primitiu patró dels navegants*. Barcelona, 1950.

² GARRIDO ESCOBAR, Alfons. *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: La confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-XVIII)*. Universitat de Girona, 2006.

³ FONS PERSONALS - 5D28. *Fons Farret i Raventós, Pau*. Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.